

Joves i pedagogia social. Propostes sobre acompanyament educatiu

Héctor Núñez López*

Recepció original: 16 de juliol de 2024

Acceptació: 4 d'octubre de 2024

Publicació: 24 de gener de 2025

El monogràfic que teniu entre les mans o que podreu consultar a Internet sorgeix a partir de la realització d'un seminari que amb el títol de «Joventut i pedagogia social: notes per a un acompanyament educatiu» es va celebrar el 4 de maig de 2023 al Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona. Aquest seminari es va emmarcar en les trobades de treball del Grup de Pensament Pedagògic i Social de la Universitat de Barcelona i en el que se'm va convidar a participar des de la seva coordinació, formada pel professor Conrad Vilanou i la professora Isabel Vilafranca; persones a les que agraeixo aquesta primera oportunitat.

Durant aquest seminari es van presentar dos grans blocs de contingut, amb la finalitat de proposar una reflexió conjunta entre les persones assistents sobre la situació contemporània de la joventut: en un primer moment, un conjunt d'apunts que podem considerar com a realitats i preocupacions que el jovent travessa actualment, si més no en el marc de la societat occidental que habitem: la sostenibilitat i la preocupació pel medi ambient; la igualtat entre gèneres; la diversitat; el format de l'acció i de l'associació política dels joves i l'augment —també en termes polítics— dels discursos d'odi derivats dels moviments reaccionaris.

En una segona part del seminari vaig presentar algunes notes sobre acompanyament educatiu, fruit de la reflexió produïda en l'àmbit de la recerca i de l'observació de la praxi professional. Son un conjunt de cinc anotacions indicatives del consens existent sobre la forma d'establir una relació beneficosa entre les persones joves i els professionals de l'educació:

- La creació i manteniment d'una relació per afavorir l'acompanyament educatiu, i la importància dels aspectes emocionals en la generació d'aquest vincle.
- El treball del vector competencial, entès en un sentit ampli del terme i no tan sols vinculat a l'educació reglada. Això és, en un sentit que inclou l'accés dels joves a la cultura i l'oci, en la formació continuada a través de les seves vides, i prenent als mateixos com a productors de propostes culturals pròpies i com a intèrprets del món des d'una mirada holística i crítica.
- La generació d'entorns segurs i confiàbles que afavoreixen la relació entre els joves, i amb la resta dels grups d'edat.

(*) Héctor Núñez López és Doctor en Ciències de l'Educació per la Universitat Autònoma de Barcelona. Educador social i pedagog. Professor Lector-Programa Serra Hünter al Departament de Teoria i Història de l'Educació. Universitat de Barcelona. Línies d'investigació: avaluació participativa de programes socioeducatius, acció comunitària, acompanyament educatiu a joves. Membre de la Sociedad Iberoamericana de Pedagogía Social i membre del grup de recerca IJASC: Infància i Joventut. Acció Socioeducativa i Comunitària. ORCID: [0000-0002-4096-3624](https://orcid.org/0000-0002-4096-3624). Adreça electrònica: hectornunez@ub.edu

- L'afavoriment de l'agència dels joves i de la seva contribució pública (agenda) en la comunitat.
- La promoció del treball en xarxa dels professionals des d'una perspectiva comunitària de l'acció educativa.

D'ençà d'aquest primer seminari al maig de 2023, la direcció de la revista *Temps d'Educació* em va proposar la possibilitat de dedicar un monogràfic per continuar treballant i aprofundir sobre la relació entre joves i educació. Així va sorgir la proposta de títol final «Joves i pedagogia social. Propostes sobre acompanyament educatiu», que és fruit d'una obra col·lectiva sobre la temàtica, produïda a partir de contribucions de companys i companyes de diverses Universitats.

En el disseny de la proposta s'ha volgut fer una aportació a la relació entre la pedagogia social i la joventut; també per part dels propis autors i autores dels articles. Així, cinc autors/es que participen en aquest monogràfic es troben actualment realitzant les seves investigacions de tesi doctoral. La dada desvetlla el moment de renovació generacional pel que moltes Universitats —almenys en els contextos català i espanyol— estan transitant, i planteja el repte d'incorporar a les organitzacions (Departaments, Facultats, etc.) aquesta riquesa de veus, idees i iniciatives sobre la investigació i la docència en les properes dècades. En aquest sentit, el monogràfic s'ha entès com un espai pel protagonisme de persones joves que es troben en la fase inicial de la seva carrera acadèmica.

Una segona intenció ha estat la de propiciar un espai de socialització i d'intercanvi d'idees entre el conjunt d'autors i autores i el públic lector de l'obra. Això és, un espai de coneixença entre els propis autors i autores: conèixer les temàtiques d'investigació d'altres col·legues, identificar en quin grup de recerca, entitat o Universitat treballa no només és un exercici informatiu o de reconeixement sinó que pot propiciar col·laboracions futures a partir d'interessos comuns. Per últim, volem destacar l'aportació d'una de les autores de l'obra que actualment elabora la seva tesi doctoral sota la modalitat de Doctorat Industrial: és aquest un bon exemple de transferència que mostra que la investigació no hauria de ser només patrimoni dels centres universitaris, i que les Administracions Públiques i les entitats del tercer sector també haurien de propiciar escenaris per la investigació amb la finalitat d'interrogar-se sobre els seus referents teòrics, les seves pràctiques i una millora d'aquestes basada en l'evidència.

No volem en aquesta introducció definir què entenem per joventut¹, més aviat trobar les coincidències en les propostes sobre treball educatiu amb joves presentats en els articles del monogràfic; cadascun des de la seva originalitat temàtica. Sí, considero que la joventut és una etapa del cicle vital amb significat propi per les persones que la viuen i que hauria d'entendre's com quelcom més que una transició cap a una etapa posterior, en aquest cas l'adultesa. Com venim argumentant, des de la seva originalitat temàtica,

(1) Ha estat l'ocupació de l'antropologia i de la sociologia la definició conceptual de la joventut. Des de la sociologia de les transicions s'ha delimitat la joventut a partir de l'inici dels canvis propis de la pubertat i la permanència de la persona en el nucli familiar d'origen, fins a la seva emancipació i constitució del nucli familiar propi (Brunet i Pizzi, 2013); i també, des de la transició de l'escola (entesa en termes amplis com assoliment de la formació reglada) al mercat laboral (Casal *et al.*, 2006). Els canvis socioculturals i econòmics actuals han modificat i, en certa mesura, desdibuixat aquest pas tradicional i estable en el cicle vital; amb una multiplicitat d'itineraris de transicions possibles (Serracant i Sala, 2018).

els articles que componen aquest monogràfic entenen la joventut i l'acompanyament educatiu a aquesta, a partir de quatre eixos.

L'anàlisi i crítica de l'adultocentrisme i la possibilitat de superar-lo en les propostes educatives amb joves – El conjunt dels treballs aborda la relació educativa amb les persones joves reflexionant sobre l'adultocentrisme: un fenomen social —recollint l'aportació de l'article de Morcillo, Sala i Corbella quan citen a Duarte (2012)— en què els adults desvaloritzen les experiències i les perspectives dels joves, a partir de la consideració que els darrers siguin menys competents i responsables que els adults. Les propostes educatives que en aquest monogràfic es presenten proposen facilitar la capacitat d'agència i agenda dels joves, enteses des de la disposició i disponibilitat, tal i com que recull Vila (2020):

- a) Conèixer el sistema relacional de la vida de cada jove i la complexitat que aquest fet suposa.
- b) Assumir la responsabilitat d'acompanyar amb reciprocitat i horitzontalitat, paciència, reconeixement, agraïment i compromís.
- c) Ser accessibles a la persona que acompanyem.

L'enfocament de drets i el component ètic en l'acció socioeducativa – Una altra possibilitat en la superació de la mirada adultocèntrica sobre la joventut es basa en l'enfocament de drets i en el component ètic en l'acció socioeducativa. Molt lligat amb la idea quarta —que veurem a posteriori, sobre la responsabilitat amb la democràcia—, considerem que els educadors i les educadores que es relacionen amb joves parteixen d'uns valors com són el respecte pels drets humans i per la diversitat, la dignitat de l'ésser humà, la igualtat d'oportunitats i la justícia social. Les propostes allunyades d'aquest recorregut entenem que són una altra cosa menys educatives. D'altra banda, i lligat al component ètic en l'acció socioeducativa, ens situem en una acció que reconegui les persones joves com a agents actius en la societat —la qüestió de l'agenda pública— on s'acompanyi les persones joves perquè desenvolupin la seva pròpia agència, amb el suport dels professionals com aliats i facilitadors.

La importància dels contextos i la perspectiva comunitària de les accions – Alguns dels autors i autores d'aquest monogràfic venim treballant des de fa temps al projecte HEBE² sobre empoderament juvenil. En aquest projecte no només ens hem dedicat a definir conceptualment aquest terme des d'una aproximació pedagògica, sinó que també hem après la importància dels contextos i els espais en el treball socioeducatiu. Entenem que la creació de vincles no s'afavoreix en un no-lloc i que la generació, manteniment i cura d'aquests espais és condició indispensable per a establir una relació de confiança. D'altra banda el context —si pensem, per exemple, en els entorns familiars i socioculturals de molts joves, les seves històries de vida— i la perspectiva comunitària de qualsevol servei o programa són mirades a integrar si volem pensar un acompanyament educatiu significatiu per a les persones joves.

(2) El projecte HEBE sobre empoderament juvenil és una investigació finançada pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats del Govern Espanyol que s'ha desenvolupat ja durant tres edicions. Per més informació i per la consulta d'alguns dels seus resultats i productes, accediu al web: <https://proyectehebe.com/>

La responsabilitat amb la democràcia – El conjunt d'articles que aplega el monogràfic i la temàtica que proposen s'alineen amb la defensa i responsabilitat amb la democràcia. Els autors i les autores d'aquest treball apostem —a través de la pedagogia social i de la professió de l'educació social en contacte amb joves— per una educació per la ciutadania, dins del moviment de la pau i la no-violència, compromesos pels drets civils i culturals de les persones, sensibles a una societat diversa i plural. Entenem que aquests indicadors haurien de constituir el motor programàtic de qualsevol acció d'acompanyament que es vulgui compartir amb joves, amb la finalitat de poder evitar el que el psicòleg i escriptor Said El Kadaoui (2020, p. 25) apunta quan escriu que «en aquests temps s'arrossega els homes i les dones cap a una definició cada cop més estreta d'ells mateixos, se'ls encoratja a considerar-se només una cosa [...] i com més estretes esdevenen aquestes identitats, més gran és la possibilitat de conflicte entre elles». L'article de Laforgue i Izquierdo que forma part del monogràfic sobre la prevenció davant dels discursos d'odi des de la pedagogia social és un exemple d'aquest quart eix: la responsabilitat amb la democràcia.

El monogràfic aporta sis articles que aborden la investigació socioeducativa sobre la realitat dels joves des del context català, espanyol i internacional. Presentem, a continuació, cada una de les propostes de forma resumida.

El primer article és una aportació col·lectiva realitzada per Lara Morcillo i Mireia Sala, professores de la Facultat d'Educació i Psicologia de la Universitat de Girona, i Laura Corbella, professora de la Facultat de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona. El seu treball analitza la dimensió pràctica i ètica de la promoció de la participació juvenil des de la figura del professional de la joventut. Es tracta d'una contribució que orienta com promocionar la participació juvenil partint de la revisió normativa existent, la incorporació dels valors de justícia social en les accions dels professionals i la presentació dels principals dilemes ètics que aquests professionals han d'afrontar en la seva quotidianitat, en el marc de la relació amb el jovent. L'article finalitza presentant tres reptes per a aquests professionals: a) garantir que les veus juvenils siguin escoltades des d'una perspectiva crítica amb la societat adultocèntrica, b) disputar el paper de la política pública com a responsabilitat tècnica, política i ètica i c) apostar per una formació sòlida i coherent per als professionals de joventut.

A continuació, la segona de les aportacions ha estat realitzada per Noemí Laforgue i Alberto Izquierdo, professora i professor a la Facultat de Educación de la Universidad Nacional de Educación a Distancia (UNED). El seu treball parteix d'una investigació participativa amb adolescents davant els discursos d'odi, amb la finalitat d'identificar escenaris, agents i estratègies per afrontar-los. Els autors, en primer lloc, contextualitzen i donen una definició pròpia sobre com entendre els discursos d'odi per, a continuació, presentar un conjunt de reflexions i orientacions teòriques i pràctiques per l'acció socioeducativa amb la població juvenil, com a estratègia per a desenvolupar praxis socioeducatives democràtiques i democratitzadores. La seva proposta vincula la pedagogia social i l'educació social com a eina de prevenció amb adolescents i joves davant els discursos d'odi: oferir i acompanyar espais de trobada, convivència i producció cultural com alternativa democràtica, crítica i de pressa de consciència de la realitat social davant l'augment d'aquests discursos polítics que minven la convivència.

Segueix la tercera aportació des del context Llatinoamericà. Es tracta, concretament, d'un treball realitzat pel psicòleg i orientador escolar Anthony Joshua Jones, de la institució educativa CASD Quindío, a Colòmbia; i la professora Karla Villaseñor, docent i investigadora a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Benemérita Universidad Autónoma de Puebla, Mèxic. L'estudi analitza una proposta educativa vertebrada des de l'animació sociocultural amb un grup de joves que té com a objectiu analitzar els conceptes tradicionals sobre el gènere i la masculinitat. La finalitat de l'acció socioeducativa és dotar d'eines als joves per millorar així l'autoconeixement, les habilitats comunicatives i la resolució no violenta dels conflictes interpersonals.

El quart article és un treball de Jesús Juárez, Lorena Molina i José Manuel Vega, professors i professora de la Facultad de Ciencias de la Educación de la Universidad de Málaga. La seva proposta revisa la importància dels factors de protecció en l'enfortiment de la resiliència en la població juvenil. Com a investigadors i investigadora amb una destacada trajectòria en l'estudi de la resiliència en persones que es troben en situacions de desavantatge social, els autors presenten la resiliència no només com a característica individual de la persona, sinó des de l'acció comunitària. D'aquesta manera, alguns dels resultats que presenten en l'article sobre la resiliència apunten a la importància dels grups d'iguals, la família i les relacions educatives amb professionals com a factors de protecció comunitària per a joves que es troben en situacions de desavantatge social.

Més endavant, el cinquè article ha estat dut a terme per Giselle Paola Polo, professora de la Facultad de Educación de la Institución Universitaria Americana (Colòmbia), i pel professor Francisco José del Pozo, professor de la Facultad de Educación de la Universidad Nacional de Educación a Distancia (UNED). Aquest article s'emmarca en un projecte de R+D+i finançat pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats del Govern Espanyol el qual analitza els reptes i desafiaments per a la inclusió sociolaboral dels joves després de la pandèmia de la Covid-19. L'article, entre d'altres informacions, vol destacar les bones pràctiques dutes a terme per entitats socioeducatives i administracions públiques davant l'abordatge d'aquesta realitat. L'autora i l'autor del treball destaquen com a factors de protecció l'acompanyament socioeducatiu elaborat amb les persones joves a través d'itineraris individualitzats i formatius, com a estratègies que afavoreixen els processos d'autonomia dels joves i el seu empoderament.

En darrer terme, la sisena contribució, realitzada pels professors i professora de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona, Héctor Núñez, Núria Fabra i Daniel Sáez, i la professora Carme Trull, de la Facultat d'Educació i Psicologia de la Universitat de Girona. Aquest treball revisa les implicacions que per a l'acompanyament educatiu amb joves representa l'enfocament del desenvolupament positiu i la seva relació amb la disciplina de la pedagogia social i la professió de l'educació social. Fruit d'un conveni amb una entitat del tercer sector, l'article ofereix informació de la fase inicial exploratòria d'aquesta col·laboració: generar un marc conceptual que serveixi —a posteriori— com a referent teòric del disseny d'un programa formatiu per a l'orientació de joves en situació de transició a la vida adulta, un cop ja finalitzada la seva etapa en els recursos residencials d'atenció a l'adolescència.

Per últim, vull agrair a tots els autors i autores la seva dedicació, il·lusió i esforç per a fer possible aquesta proposta col·lectiva de treball, i agraeixo també a la Revista *Temps d'Educació* la possibilitat d'aquesta col·laboració.

Referències

- Brunet, I. i Pizzi, A. (2013) «La delimitación sociológica de la juventud». *Última década*, 21(38), p. 11-36. <http://dx.doi.org/10.4067/S0718-22362013000100002>
- Casal, J.; Quesada, M. A.; Merino, R. i Garcia, M. (2006) «Aportaciones teóricas y metodológicas a la sociología de la juventud desde la perspectiva de la transición». *Papers, Revista de Sociologia*, núm. 79, p. 21-48. <https://doi.org/10.5565/rev/papers/v79n0.798>
- Duarte, C. (2012) «Sociedades adultocéntricas: sobre sus orígenes y reproducción». *Última década*, 20(36), p. 99-125. <https://doi.org/10.4067/s0718-22362012000100005>
- El Kadaoui, S. (2020) *Radical(s). Una reflexió sobre la identitat*. Barcelona, Enciclopèdia.
- Serracant, P. i Sala, M. (2018) *Enquesta a la joventut de Catalunya 2017. Una mirada global sobre la joventut de Catalunya*. Barcelona: Departament de Treball, Afers Socials i Famílies. Generalitat de Catalunya. Disponible a: https://dretssocials.gencat.cat/ca/detalls/Article/Aportacions_58_Serracant_Melendres_Sala_Torrent_Enquesta_joventut_Catalunya_2017_Una_mirada_global_sobre_la_joventut_Catalunya [accés: 23.7.2024]
- Vila, C. (2020) «Dispuestos, dispuestas y disponibles. Conocimiento, comprensión y actitud para el trabajo socioeducativo con jóvenes». *Revista de Educación Social*, núm. 30, p. 12-49. Disponible en: <https://eduso.net/res/revista/30/el-tema-revisiones/dispuestos-dispuestas-y-disponibles-conocimiento-comprension-y-actitud-para-el-trabajo-socioeducativo-con-jovenes> [accés: 23.7.2024]